

УДК 2-6:327

DOI 10.35423/2078-8142.2022.2.1.8

Л. О. Филипович,

доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник

Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна

e-mail: lfilip56@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

Л. Д. Владиченко,

доктор філософських наук, доцент,

Секретаріат Кабінету Міністрів України
завідуючий відділом з питань релігій, забезпечення права громадян
на свободу світогляду і віросповідання,
м. Київ, Україна

e-mail: larysa.vla@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3454-1641>

МІСЦЕ І РОЛЬ УКРАЇНИ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПЕРЕФОРМАТУВАННІ СВІТУ: РЕЛІГІСЗНАВЧІ АСПЕКТИ

Стаття пропонує поглянути на сучасні політичні процеси крізь призму участі в них релігійного фактору. Вважаючи сучасну російсько-українську війну своєрідним тригером, який запустив глобальні зміни в системі міжнародних відносин, поховавши її попередню біполярну модель, автори аналізують зміни, які відбулися в Україні, зокрема її релігійного сегменту. Україна з маловідомої частини світового релігійного простору перетворюється на активного реформатора цього простору. У певний момент вона стає центром глобального протистояння трьох релігійних осередків – Константинополя, Риму і Москви, переформатовуючи звичний християнський ландшафт світу. Наведені кількісні і якісні показники присутності України як релігійного суб'єкту в європейському і світовому просторі свідчать як про його збагачення, так і проблемну конфліктність. Війна проявила латентні міжконфесійні

ні протистояння і в Україні, і в світі. Такий потужний інструмент ідейного та ідеологічного впливу, як релігія/церква, використовується протиборчими сторонами для обґрунтування, виправдання, освячення агресії і захисту від неї. Автори зосереджують свою увагу на українському православ'ї, на його ролі в переформатуванні релігійного простору. Українці фактично поставили крапку у необмеженому домінуванні Московського патріархату у Вселенському православ'ї, що вплинуло на інші християнські спільноти. Тривала в силу історичних обставин відсутність України в геополітичному просторі подолана. Тепер вона суб'єктно присутня у всесвітній релігійній спільноті і перебуває там як самостійна духовно-організаційна сила, що буде лише нарощувати свій потенціал. Усвідомлюючи, що колишня система світової безпеки зазнала краху, а старі важелі стримування агресивних і небезпечних намірів окремих країн не спрацьовують, пропонується подумати про нові форми геополітичного співіснування. У конструктивному вирішенні спірних питань людська спільнота має акумулювати зусилля всіх можливих союзників альянсу, зокрема і такого потужного, як релігія, котра за тисячоліття своєї духовно-практичної діяльності напрацювала власні специфічні методи миротворення.

Ключові слова: *релігія, церква, релігійний простір, геополітичне протистояння, російсько-українська війна, Православна церква України.*

Визначаючи основні лінії сучасного геополітичного протистояння у світі, йдеться, зазвичай, про китайсько-американське суперництво або про російсько-європейську опозицію. Знедавна в цей світовий геополітичний вир включилася і Україна, яка сьогодні посідає особливе місце в архітектоніці безпеки сучасних наддержав – США, Китаю, Російської Федерації та країн Європейського Союзу. Це включення відбулося не зовсім в очікуваний спосіб. Війну не планували, щоб стати суб'єктом геополітичних процесів.

Захищаючи свою суверенність/суб'єктність, Україна відстоює цінності демократії цілої Європи, всього цивілізованого людства. Російсько-українська війна пришвидшила геополітичне переформатування світу, актуалізувавши проблему поствестфаль-

ської (постбіполярної) моделі міжнародних відносин, коли на зміну звичній конструкції протистояння двох великих держав чи їх союзів приходять малозрозумілі на перший погляд комбінації різних глобальних політичних сил. На авансцену сучасності вийшла й Україна, яка непередбачувано/неочікувано перекроїла передбачуваний/очікуваний розвиток світових подій.

Починаючись як локальне протистояння, що названо багатьма експертами громадянським конфліктом на Сході України, а насправді російсько-українська війна поступово переростає у глобальну подію. Незважаючи на її географічне обмеження територією України, і включення до цієї війни у формі політично-моральної і військової підтримки України з боку країн Європи і Північної Америки означає масштабування протистояння, коли зачеплені геополітичні інтереси багатьох, якщо не переважної більшості суб'єктів міжнародної політики. Нинішня російсько-українська війна охоплює практично весь світ, оскільки якщо не безпосередньо, то принаймні опосередковано втягнуті всі регіони, навіть у тому випадку, коли вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Задіяно багато ресурсів, переструктуровані виробництва на потреби війни, війна інформаційно присутня в усіх сферах життя, на всіх щаблях суспільства. Ситуація загалом є типовою для міжнародних конфліктів, які практично завжди виникають шляхом ескалації від локального до глобального рівнів. Так, Перша світова війна розвивалась від локального конфлікту між Австро-Угорщиною та Сербією, а Друга світова – від такого самого конфлікту між Німеччиною та Польщею.

Широко визнаним є те, що російська агресія проти України – це прояв цивілізаційного протистояння глобального колективного Заходу і глобального Північного Сходу, це оскаженіла битва імперії проти насильно утриманих народів і держав, що прагнуть свободи і незалежності. Росія сподівається призупинити свій розпад, повернути все у стан абсолютної залежності одних від одноосібної влади інших, тим самим б'ється з об'єктивними закономірностями історичного поступу – від тотального рабства до усвідомленої свободи. Ця війна ведеться не на життя, а на смерть, ви-

користовуючи різноманітні гібридні методи знищення встановленого після Другої світової війни світового порядку.

Кожна з названих протиборчих сторін прагне мати максимальний політичний вплив на світові події, абсолютну владу вирішувати долю людства, використовуючи при цьому різні важелі: економіку, зовнішню і внутрішню політику, дипломатію, церкву, релігію, культуру, мистецтво, географічне середовище, побут людей, норми їх поведінки тощо. Росія активно експлуатує все це для сакралізації, а відтак і божественного виправдання військових дій, захоплення чужої території, встановлення там своїх російських законів і порядків, вивезення мільйонів українців з України, вбивство і катування українських громадян.

Перед українцями постала особлива місія: розв'язати довготривалий конфлікт між країнами різних культурно-цивілізаційних типів. Усвідомлюючи, що конфліктність у світі тільки збільшується, вони зламали прогнози очікування не лише росіян, а й європейців, запропонувавши нову геополітичну стратегію у вирішенні конкретних зовнішньополітичних та військових завдань. У цій стратегії виокремилася релігійна складова, зокрема пропагована Російською православною церквою ідеологія/доктрина «русского міра», так завзято підтримувана Українською православною церквою. Не витримуючи конкуренції з національною орієнтацією плюрально налаштованого українського суспільства, єдиноістинний і месіанський Московський патріархат впав в антихристиянську ересь, впевнено йдучи до розколу Вселенського Православ'я, а зрештою і всього християнства.

Потрясіння, яких зазнало християнство під час цієї війни, оскільки мало чітко визначитися в розумінні справедливої і несправедливої війни, чого не робило від Другої світової, чітко ідентифікувати ініціатора і жертву агресії, переконливо пояснити волю Божу і справжні причини страждання невинних людей, досі не подолані. Але кола, які утворилися від кинутого каміння війни, вже розійшлися, і поширюються на інші релігійні світи. Мовчазна, а по суті проросійська позиція арабо-мусульманських країн,

Індії, Китаю тощо ще дасть свої результати, оскільки вся світобудова піддається реконструкції.

За даними Інституту досліджень в Осло (PRIO) та Американського центру всеохопного миру (CSP) після Другої світової війни у світі відбулося понад чотириста збройних конфліктів [1]. Упродовж XXI ст. військова ескалація продовжувалася у близько десяти відсотків цих збройних конфліктних зонах. Із цих конфліктів на 2021 р. більше половини склали ті, в основі яких етнічні та релігійні фактори відіграють провідну роль. Ми не схильні вважати російсько-українську війну етнічною чи релігійною, але ці фактори, безперечно, присутні у протистоянні України і Росії, більше того – їхня роль під час війни тільки зростає. Релігія, церква стає додатковим важелем у боротьбі за простір, ресурси, ідеологічний вплив.

Серед релігій, які за тисячі років свого існування істотно вплинули у світовому масштабі на поступ історії, називають індуїзм, юдаїзм, буддизм, християнство та іслам [2]. Згідно з прогнозами міжнародних аналітичних центрів, загострення у релігійному векторі очікується саме в ісламському, християнському та індуїстському середовищах. Християнський, точніше православний, світ вже втратив рівновагу, а від 2014 зазнає небезпечних викликів.

На думку відомих вчених (В. Єленський, Х. Казанова, В. Титаренко, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, М. Юргенсмейер), які займаються прогнозами розвитку релігійних процесів XXI ст. і передбачають присутність релігійного сегменту як у публічному, так і в приватному просторі, спостерігатиметься інтенсифікація впливу релігії на геополітику. Уже зараз ми є свідками посилення процесів релігійної фундаменталізації, проявів релігійного націоналізму. Явища локального характеру дедалі більше впливатимуть на глобальні зміни у всіх сферах життя.

Неочікувано для багатьох міжнародних експертів Україна, маловідома до 2004 р. країна східної Європи, з 24.02.2022 з особливою силою заявила про себе як про дієвий суб'єкт міжнародних подій. Своєю Помаранчевою Революцією вона увірвалася в про-

гнозовану канву розвитку країн колишнього СРСР. Здавалось, що вона міцно сидить в обіймах Москви, буде йти второваним шляхом трьох «братніх народів». Мрії путінської Росії про відновлення Радянського союзу остаточно поховала Революція Гідності. І тут знов не обійшлося без релігійного фактору, який вийшов на майдани і заявив про свою роль у цих соціально-політичних трансформаціях країни. Релігійні організації (майже всі) підтримали європейський вектор подальшого розвитку України, виступили за демократизацію суспільства та його українізацію. Пошуки своєї персональної і спільнотної релігійної ідентичності відбувалися складно, нелінійно, часом конфліктно. Для деяких церков вони і досі тривають. Але релігійна Україна, як і загалом громадянське суспільство усвідомило себе дієвим і відповідальним суб'єктом суспільних процесів.

Крім внутрішніх змін, які свідчили про переосмислення Україною себе як рівноправного члена світової спільноти, виявилось, що плюралізація релігійного життя, дистанціювання українського православ'я від Москви, посилення патріархальних очікувань УГКЦ, специфічна особна позиція українських римокатоликів до політичних змін в Україні, патріотизм багатьох протестантів, навіть представників нехристиянських релігій, які почали усвідомлювати Україну як свою земну батьківщину, вивели Україну зі спокійного хуторянства на релігійній мапі світу на передові позиції. В якийсь момент заговорили про Україну як центр глобальних релігійних конфронтацій між Константинополем (Вселенський патріархат), Римом (Апостольська Столиця) і Москвою (РПЦ МП) [3]. Жодного дня медійний простір не обходиться без України, з початком гострої фази війни Україна – топовина в усіх інформаційних повідомленнях. Особлива увага надається релігійним справам в Україні, від чого залежить міжрелігійний клімат планети.

Україну почали вписувати і Україна активно почала вписувати себе у світовий політичний, економічний, культурний контекст. Як усередині країни, так і серед світової спільноти ведуться дискусії про цивілізаційну належність України, про її потенці-

ал в утвердженні її світовим Актором з ознаками відповідної ідентичності. І релігія тут відіграє неабияке значення: вона стає маркером цивілізаційної суб'єктності України. Не йдеться про якусь конкретну конфесію чи церкву. Релігія постає як форма духовності, як певний світогляд, як система цінностей. Виявилось, що поза цими цінностями про цивілізаційність народу/країни марно говорити.

Для кращої орієнтації в геополітичній ситуації, наведемо деякі об'єктивні показники присутності України як релігійного суб'єкту в європейському і світовому просторі. Очевидно, що світовий релігійний простір збагатився ще однією країною і духовною традицією. Завдяки Україні світовий релігійний простір територіально збільшився на 603,7 тис. км², що складає 5,7% європейської і 0,44% світової площі землі [4]. Цей географічний ареал донедавна був заселений майже 50 мільйонами, з яких близько 70% заявляли про свою релігійність. Нині експерти називають іншу цифру щодо кількості населення в Україні – 34,5 млн [5]. Цією цифрою послуговуватимемося і ми, роблячи деякі розрахунки.

Україна, складаючи за кількістю мешканців 0,43% (34,5 млн від 8 млрд) [6], має відповідно 0,3% віруючих від загального населення планети. Такий територіальний і людський кількісний приріст не надто помітний для світу. Але ця територія і людський ресурс здавна присутні в історії людства. Духовна вага українського релігійного досвіду потребує вербалізації як для самих українців, так і для інших народів, які населяють певний локальний і глобальний релігійний простір. Останній, будучи різновидом соціального простору, що пов'язаний з людською діяльністю та суспільними відносинами, на відміну від географічного, політичного, військового, економічного, правового, технологічного, екологічного, етичного, культурного, освітянського, інформаційного, є чи не найбільш невизначеним, постійно змінним, переважно уявним, символічним. Тому важко чітко визначити його кордони і у цифровій формі виразити об'єм релігійного простору, порахувати до одиниці його складові тощо. Охоплюючи речі скоріше ідеаль-

ного порядку, спрямовані на священне, сакральне, надприродне, які відтворюються у вірі, почуттях, обрядах, ритуалах, водночас релігійний простір – це певним чином історично структурована система. Основними суб'єктами релігійного простору є релігійні організації та віруючі, які своєю активністю, більшою чи меншою, оприсутнюють і опредмечують, а врешті і переформатовують цей простір.

Російсько-українська війна вже його перекроїла.

Сучасний релігійний простір – результат довготривалого процесу його формування/становлення, який постійно змінюється в силу динамічності людського життя, але кризи, конфлікти, війни прискорюють ці процеси.

На початок 90-х років віруючих у світі нараховувалося 4 345 541 тис. [7]. Серед них 2,1 мільярда становили християни, тобто ті, хто сповідує в будь-якій формі віру в Ісуса Христа і вважали себе його послідовниками. Загальна кількість членів християнської Церкви на початок XXI ст. нараховувала вже 1,898 мільярда, з яких 1,3 мільярда регулярно відвідували храми [8].

Світова релігійна статистика постійно оновлює показники. Кількість християн у світі невинно зростає і на середину 2022 року, орієнтовно майже 2,56 мільярда людей ідентифікують себе як християни [9]. На сьогоднішній день в християнській церкві як спільноті виділяють 3 основні течії: католицизм (понад 50% від усіх християн), протестантизм (близько чверті від усіх християн), православ'я (близько 12%), та низку дрібніших [10].

У цю глобальну статистику входили і віруючі християни й України, становлячи, за підрахунками авторів, майже 1% від світової християнської спільноти. Україна поза всякими сумнівами є країною християнської духовної традиції, оскільки понад 90% всіх зареєстрованих релігійних громад є християнськими.

Серед трьох основних гілок християнства, які територіально визначені країнами певних регіонів, Україна належить до Східної Європи, де завжди пануючим було православ'я. Ситуація з геополітичним розподілом християнства, яке за своїми кон-

фесійними визначеностями багатовимірне [11], майже не змінилася. Хіба що на тлі зменшення питомої ваги православних віруючих постійно зростають протестанти, зокрема п'ятидесятники і харизмати. Якщо в 1980 р. послідовники цих течій становили 11% від усього християнського населення, то на кінець століття їх вже було близько 25%. На сьогодні їх нараховується більше 500 мільйонів і ще деś понад 700 мільйонів – це їхні потенційні симпатки [8]. Так само і в Україні: християни зростають за рахунок протестантизації колись затеїзованого населення або інтенсивного відтворення протестантських родин.

Належність до східно-православної традиції формує хибну думку про суцільну православність України. У нас немає підстав так вважати, ми умовно відносимо Україну до християнської країни (бо за Конституцією Україна – світська держава) з переважанням православ'я. За даними Центру Разумкова, питома вага православних (за самоідентифікацією) становила в різні роки від 62 до 71 відсотків від тих, хто відносив себе до християн.

Так, у 2020 р. про віру в Бога заявили 67,9% громадян [12], а серед них православними себе вважали 62,3%. Загалом Україна належить до великої православної спільноти, і не лише за кількістю віруючих, а й за інституційною складовою, наприклад за кількістю громад. Серед 36800 релігійних громад 19771 – православні, що становить 53,7%.

Часто-густо, виходячи із загального населення країни, всіх автоматично зараховують до пануючої традиції, не зважаючи на відсотки. За нашими підрахунками, з 34,5 млн українців – 23,5 млн віруючих, а з них лише 14,5 млн – православні. Але і це немала кількість православних християн.

Найновіші дані за липень 2022 р. телефонного опитування Київського міжнародного інституту соціології [13] говорять про те, що переважна більшість респондентів – 72% продовжують себе ідентифікувати як православні [14]. Серед них спостерігається нові тенденції у визначенні своєї церковної належності. Незважаючи на те, що на 01.01.2021 р. у УПЦ зареєстровано 12410 організацій, а в ПЦУ 7097 [12], розподіл по віруючим у 2022 р. дає

іншу картину: 54% серед усіх респондентів зараховують себе саме до Православної Церкви України. Лише 4% зараз ідентифікують себе з Українською Православною Церквою Московського Патріархату. Також ще 14% вважають себе просто православними, без конкретизації патріархальної юрисдикції. Порівняно з 2021 р. частка тих, хто ідентифікує себе з Православною Церквою України, зріс з 42% до 54%. Натомість з 18% до 4% зменшилася частка тих, хто ідентифікує себе з Українською Православною Церквою Московського Патріархату [14].

Такі кардинальні зміни всередині українського православ'я вплинули на розстановку сил у вселенському православному та й загалом християнському світі. Втрата Москвою своїх українських православних братів, а отже – і зменшення власної пастви підштовхнули Росію до агресії проти України з метою повернення українських православних віруючих у лоно РПЦ. Путін неодноразово називав УПЦ «нашою церквою, РПЦ в Україні». Москва вважає, що Україна воює «з російською православною церквою...», що треба розглядати як чергову ланку в ланцюзі цих військових дій проти російського православ'я», – заявив у листопаді 2022 р. прес-секретар Кремля Дм. Песков. Днями він повторив цю тезу [15]. Недобру послугу зробив Песков для УПЦ, яка демонстративно заперечує свої зв'язки з Московським патріархатом. Наприклад, у Статут про управління внесено зміни, а тут однією заявою речника Путіна знищені всі її виправдальні потуги.

Роль релігійного фактору у розпочатій війні ніколи росіянами і не заперечувалася, оскільки вони прийшли звільняти українців не лише від нацистів і фашистів, а й православних християн – від розкольників та уніятів. Були спроби оголосити спецоперацію священною війною, благословляючи православних і неправославних росіян на боротьбу з усесвітнім злом або ж сатанізмом. Ідеологічно не дотягує російсько-українська війна на релігійну, хоча є спроби чітко виділити церковний аспект у цій війні [16].

Українські експерти також говорять про використання релігійного/церковного фактору в цій гібридній війні. Важко

увияти, що такий потужний інструмент ідейного та ідеологічного впливу, як релігія/церква не буде працювати на обґрунтування, виправдання, освячення, сакралізацію агресії, військових дій, поразок і перемог. Але мало хто міг передбачити, як ця війна переформатує усталений і структурований релігійний простір як усередині, так і за межами України. Тепер Україну в релігійному світі сприймають по-іншому: з мало помітної частини релігійного простору Україна перетворюється на креативний елемент прогнозних змін цього простору, де народжуються нові тренди, нові форми релігійного життя, нові інституції, які задають нові духовні смисли, мету і призначення людині. Від релігійних пререференцій України залежить не лише розстановка сил і політичних, зокрема й усередині України, а й за її межами.

І найперше це стосується православного простору. Українці фактично поставили крапку у необмеженому домінуванні Московського патріархату у Вселенському православ'ї. Виявилося, що не кількість православних парафій чи єпархій, і навіть не кількість прихожан чи священнослужителів впливають на авторитет Церкви та її безумовне панування. Силу Церкві надають відповідність традиційному віровченню та його адекватна реалізація, контекстуалізація діяльності церкви в конкретному просторі і часі.

Релігійна ситуація в Україні впливає не лише на православ'я. Католицькі церкви в Україні дозріли до формулювання своєї суб'єктності в релігійному житті світу. Греко-католики голосно заявили про себе як про найбільшу східно-католицьку церкву, так і як про сучасну, інтелектуальну, динамічну структуру.

Активніше заявляють про себе українські протестанти, які останньою хвилиною масової міграції, що є наслідком російсько-української війни, у Європі здійснюють дієве благодійництво, підтримку постраждалих сторони, справжнє християнське милосердя.

Війна стала стимулом й для інших релігійних організацій визначатися в новій ситуації. Юдеї і мусульмани заявили про свою підтримку державі Україна.

Актуалізується питання присутності представників українських церков в міжнародних об'єднаннях, насамперед в ООН, де існує спеціальний Комітет релігійних неурядових організацій, який є однією з трьох сторін Форуму з міжрелігійного співробітництва заради миру, що створений для налагодження взаємодії ООН з релігійними об'єднаннями і є унікальною міжнародною площадкою для діалогу з цивілізаційної тематики. Усі ці кроки сприятимуть оприсутненню релігійної України у світі, зростанню її авторитету, а отже – і впливу на прийняття глобальних рішень.

Отже, визначаючи місце і роль України, зокрема релігійної України в геополітичному переформатуванні світу, визнаємо, що Україна, будучи об'єктивно включеною у світовий релігійний простір, нарешті почала усвідомлювати свою суб'єктність, своє значення не лише в релігійному житті, а й у світовій політиці. Час східноєвропейського хуторянства для України минув. Війна обнажила роками існуючі проблеми, загострила більшість з них, але водночас створила нові можливості для церков, переконавши їх, що нині неможливо жити інтересами тільки своєї громади, тільки своєї конфесії. І на персональному, і на спільнотному рівні релігія, вільно чи невольно, прямо чи опосередковано включена до міжкультурної, міжнародної, міждержавної комунікації, а тому постійно веде бесіду з навколишнім світом, світом інших духовних традицій і віросповідних уподобань. Цей діалог виходить за межі внутрішньоцерковних і міжконфесійних інтересів, а тим більше – за межі однієї країни. Тому попри всю зосередженість на внутрішньоцерковних проблемах церквам доводиться відмовлятися від політики ізоляціонізму і шукати ту модель взаємин з «іновірними» та «інославними», яка відповідала б власному віровченню і викликам часу.

Тривала відсутність України в геополітичному просторі в силу історичних обставин подолана. Тепер вона суб'єктно присутня у всесвітній релігійній спільноті і перебуває там як самостійна, але молода духовно-організаційна сила. Війна підштовхнула церковне середовище переосмислити геополітичну ситуацію,

своє місце в ній, усвідомити свою відповідальність за життя світу.

Заявивши про себе як про силу, яка здатна переформатувати геополітичний простір, українські церкви можуть допомогти державі, використовуючи міжнародний потенціал церков, їх інтелектуальну і організаційну потужність, укріпити авторитет України, демократичної і сучасної.

Як засвідчила російсько-українська війна 2014–2022 рр., колишня система світової безпеки зазнала краху. Старі важелі стримування агресивних і небезпечних намірів окремих країн не спрацьовують. Думаючи про нові форми геополітичного співіснування, які активно обговорюються в експертних і політичних колах і експериментально напрацьовуються, зокрема солідарні дії всіх демократичних сил у протистоянні агресору по широкому фронті впливів, потрібно акумулювати зусилля всіх можливих союзників, зокрема і такого потужного, як релігія, яка за тисячоліття своєї духовно-практичної діяльності напрацювала власні специфічні методи миротворення. Ігнорування релігійного фактору, опертя тільки на світські шляхи будування нової моделі взаємовідносин історично не виправдані. Спірні/конфліктні питання, які призводять до переформатування геополітичного простору, мають розв'язуватися в цивілізований спосіб за участі всіх суб'єктів, зокрема й релігійних, коли унеможлиблюється застосування силових методів, не кажучи про використання війни у різних її проявах.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. *Які збройні конфлікти виникали у світі після Другої світової війни та до чого вони призвели.* URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/13/infografika/polityka/yaki-zbrojni-konflikty-vynykaly-sviti-pislya-druhoyi-svitovoyi-vijny-ta-choho-vony-pryzvely>

2. На новинному YouTube каналі Business Insider можна переглянути відео візуалізовану карту, яка демонструє поширення цих релігій в

історичному контексті. Див: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AvFl6UBZLv4>

3. Ukraine as a center of contemporary global religious confrontation: Constantinople – Rome – Moscow. *Humaniora. Czasopismo Internetowe*. 2020. No. 1 (29). P. 39–52. URL: http://humaniora.amu.edu.pl/sites/default/files/humaniora/Humaniora%2029/Fylypovych_Hum_1_29_20_S.pdf

4. Україна. *Вікіпедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org>

5. Населення України скоротилось до 34,5 мільйона. Держстат. URL: www.the-village.com.ua/village/city/city-news/330587-naselennya-ukrayini-skorotilos-do-34-5-milyona-derzhstat#

6. Населення. *Вікіпедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org>

7. Пораховано за табл. «Чисельність віруючих сучасних релігій». Павлов С., Мезенцева К., Любіцева О. *Географія релігій*. К., 1998. 428 с.

8. *Християнський мир*. 2000. № 9.

9. Кількість християн росте повільніше, ніж мусульман. Дослідження. URL: <https://df.news/2022/02/14/kilkist-khrystyian-roste-povilnishe-nizh-musulman-doslidzhennia>

10. Див. докл. *Християнство*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Християнство#:~:text=Загалом%20близько%202%2C2%20млрд>

11. Так, у 1980 р. у світі існувало 1 720 000 християнських церков, які належали до 20 800 різних течій. Див.: *Релігії мира*. М., 1996. 384 с.

12. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: Тенденції 2000–2020 рр.* (Інформаційні матеріали). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf

13. *Мінлива прихильність українців до «традиційних цінностей»*: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 р. Преспеліз. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1128&page=5>

14. *Динаміка релігійної самоідентифікації населення України*: результати телефонного опитування, проведеного 6–20 липня 2022 р. URL: <https://usp-ltd.org/dynamika-relijijnoi-samoidentyfikatsii-naselennia-ukrainy-rezultaty-telefonnoho-opytuvannia-provedenoho-6-20-lypnia-2022-roku>

15. Песков: Київ воює із церквою, яка переживає в Україні дуже й дуже складні часи. URL: <https://tass.ru/politika/16547763>

16. В українській вікіпедії нещодавно з'явилась цікава стаття «Російсько-українська церковна війна», яка розглядається «як складова сучасного протистояння між Росією та Україною, починаючи від 1686 року». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_церковна_війна

REFERENCES

What armed conflicts arose in the world after the Second World War and what did they lead to. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2019/12/13/info-grafika/polityka/yaki-zbrojni-konflikty-vynykaly-sviti-pislya-druhoyi-svitovo-yi-vijny-ta-choho-vony-pryzvely>

Ukraine as a center of contemporary global religious confrontation: Constantinople – Rome – Moscow. Humaniora. (2020). *Czasopismo Internetowe*, 1(29), 39-52. Retrieved from http://humaniora.amu.edu.pl/sites/default/files/humaniora/Humaniora%2029/Fylypovych_Hum_1_29_20_S.pdf. [In Ukrainian].

Ukraine. In *Wikipedia*. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org>. [In Ukrainian].

Population. In *Wikipedia*. URL: <http://uk.wikipedia.org>. [In Ukrainian].

Pavlov, S., Mezentseva, K., & Lyubitseva, O. *Geography of religions*. K., 1998. [In Ukrainian].

Christian world. (2000). Vol. 9.

The number of Christians is growing more slowly than Muslims. Retrieved from <https://df.news/2022/02/14/kilkist-khrystyian-roste-povilnishe-nizh-musulman-doslidzhennia>.

Christianity. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Christianity#:~:text=Total%20about%202%2C2%20billion>. [In Ukrainian].

Religions of the world. (1996). Moscow. [In Ukrainian].

Peculiarities of religious and church-religious self-determination of citizens of Ukraine: Trends 2000-2020. (Information materials). Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf. [In Ukrainian].

The changing commitment of Ukrainians to "traditional values": the results of a telephone survey conducted on July 6-20, 2022. Press release Retrieved from <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1128&page=5>. [In Ukrainian].

Peskov: Kyiv is at war with the church, which is going through very, very difficult times in Ukraine. Retrieved from <https://tass.ru/politika/16547763>. [In Ukrainian].

Lyudmyla Fylypovych

Doctor of Philosophical sciences, professor, leading scholar at the Philosophy Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: lfilyp56@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

Larysa Vladychenko

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Chief Division for Religious Affairs, Providing the Right of Citizens for Freedom of Thought and Belief; Kyiv, Ukraine; e-mail: larysa.vla@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3454-1641>

The place and the role of Ukraine in the geopolitical reformatting of the world: religious studies aspects

Abstract

The article offers to look at modern political processes through the prism of the participation of the religious factor in them. Considering the current Russian-Ukrainian war as a kind of trigger that launched global changes in the system of international relations, burying its previous bipolar model, the authors analyze the changes that have taken place in Ukraine, in its religious segment. Ukraine is turning from a little-known part of the world religious space into an active reformer of this space. At a certain moment, it becomes the center of a global confrontation between three main religious points - Constantinople, Rome and Moscow, reformatting the usual Christian landscape of the world. The given quantitative and qualitative indicators of the presence of Ukraine as a religious entity in the European and world space demonstrate both its enrichment and problematic conflict. The war revealed latent inter-denominational confrontations in Ukraine and in the world. Such a powerful tool of ideological influence as religion/church is used by conflicting parties to justify and sanctify aggression and protect against it. The authors focus their attention on Ukrainian Orthodoxy, on its role in reformatting the religious space. Ukrainians put an end to the unlimited dominance of the Moscow Patriarchate in Ecumenical Orthodoxy, which affected other Christian communities. The absence of Ukraine in the geopolitical space, which lasted due to historical circumstances, has been overcome. Now it is subjectively present in the worldwide religious community and is there as an independent spiritual and

organizational force that will only increase its potential. The former world security system has collapsed, and the old levers of restraining the aggressive and dangerous intentions of individual countries do not work. So, it is suggested to think about new forms of geopolitical coexistence. In the constructive solution of controversial issues, the human community must accumulate the efforts of all possible participators of the democratic alliance, including such a powerful religion, which over the millennia of its spiritual and practical activity has developed its own specific methods of peacemaking.

Keywords: religion, church, religious space, geopolitical confrontation, Russian-Ukrainian war, Orthodox Church of Ukraine.